

**UNIVERSITATEA „AUREL VLAICU” DIN ARAD
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ „ILARION V. FELEA”
ȘCOALA DOCTORALĂ INTERDISCIPLINARĂ
DOMENIUL TEOLOGIE**

**Rezumatul tezei de doctorat
ECLEZIOLOGIA EUHARISTICĂ
ÎN GÂNDIREA TEOLOGILOR
NIKOLAI AFANASIEV
ȘI JEAN-MARIE ROGER TILLARD
ȘI EVALUAREA CRITICĂ DIN PERSPECTIVA
PĂRINTELUI DUMITRU STĂNILOAE**

**COORDONATOR DE DOCTORAT
PR. PROF. UNIV. DR. IOAN TULCAN**

**DOCTORAND:
PR. ALIN I. CÂMPEAN**

**ARAD
2025**

Cuprins

CUPRINS	3
ABREVIERI	8
INTRODUCERE	10
1. REDESCOPERIREA DIMENSIUNII EUHARISTICE A BISERICII ÎN DIALOGUL TEOLOGIC CONTEMPORAN	10
1.1. <i>Biserică și Euharistie în gândirea teologică ortodoxă</i>	10
1.2. <i>Contextul teologic și ecleziologic al secolului XX</i>	14
1.3. <i>Relevanța ecleziologiei euharistice pentru dialogul ecumenic contemporan</i>	27
2. PRECIZĂRI TERMINOLOGICE ȘI DELIMITĂRI CONCEPTUALE	40
2.1. <i>Conceptul de „ecleziologie euharistică”</i>	40
2.2. <i>Dimensiunile comuniunii (koinonia): trinitară, hristologică, pnevmatologică</i>	41
2.3. <i>Raportul dintre local și universal în ecleziologie</i>	43
3. ABORDAREA CERCETĂRII: TEOLOGI REPREZENTATIVI ȘI OBIECTIVE FUNDAMENTALE	45
3.1. <i>Justificarea alegerii celor trei teologi</i>	46
3.2. <i>Scopul și obiectivele cercetării</i>	59
4. STADIUL CERCETĂRII ȘI CONTRIBUȚIA ORIGINALĂ A TEZEI	60
4.1. <i>Nikolai Afanasiev</i>	60
4.2. <i>Jean-Marie Roger Tillard</i>	64
4.3. <i>Dumitru Stăniloae</i>	68
4.4. <i>Contribuția originală a tezei</i>	71
5. IPOTEZA DE LUCRU ȘI METODOLOGIA CERCETĂRII	73
5.1. <i>Formularea ipotezei: complementaritatea viziunilor ecleziologice</i>	73
5.2. <i>Metodologia cercetării</i>	74
6. LIMITELE CERCETĂRII	79
7. STRUCTURA LUCRĂRII ȘI PARCURSUL ARGUMENTATIV	81
CAPITOLUL I. FUNDAMENTELE BIBLICE ȘI PATRISTICE ALE ECLEZIOLOGIEI EUHARISTICE	85
I.1. <i>TEMEIURILE BIBLICE ALE RELAȚIEI DINTRE EUHARISTIE ȘI BISERICĂ</i>	85

<i>I.1.1. Ecceziologia paulină și imaginea Trupului lui Hristos.....</i>	85
<i>I.1.2. Dimensiunea euharistică în Evanghelia după Ioan.....</i>	89
<i>I.1.3. Ecclesia primară în Faptele Apostolilor: koinonia și frângerea pâinii</i>	93
<i>I.1.4. Semnificația ecceziologică a relațiilor instituirii Euharistiei ...</i>	95
I.2. CONTRIBUȚIA PĂRINȚILOR BISERICII LA DEZVOLTAREA VIZIUNII EUHARISTICE DESPRE BISERICĂ.....	99
<i>I.2.1. Sfântul Ignatie al Antiohiei: „Acolo unde este episcopul, acolo este Biserica”.....</i>	99
<i>I.2.2. Sfântul Irineu al Lyonului: Euharistia ca expresie a unității Bisericii.....</i>	102
<i>I.2.3. Sfântul Ciprian al Cartaginei: episcopatul și unitatea Bisericii</i>	105
<i>I.2.4. Sfântul Nicolae Cabasila: viața în Hristos și dimensiunea euharistică.....</i>	108
I.3. DEZVOLTĂRI TEOLOGICE ÎN PERIOADA BIZANTINĂ ȘI MEDIEVALĂ	110
<i>I.3.1. Teologii bizantine despre Euharistie ca Taină a Bisericii</i>	110
<i>I.3.2. Sfântul Simeon al Tesalonicului și simbolistica liturgică</i>	114
<i>I.3.3. Toma d'Aquino: Corpus Mysticum și Corpus Verum</i>	115
<i>I.3.4. Tensiunea între viziunile sacramentale și juridice în ecceziologia medievală</i>	117
I.4. PREMISE ISTORICE ALE REDESCOPERIRII DIMENSIUNII EUHARISTICE A BISERICII ÎN SECOLUL AL XX-LEA.....	119
<i>I.4.1. Mișcarea liturgică și redescoperirea Euharistiei ca centru al vieții eccleziiale.....</i>	120
<i>I.4.2. Teologia rusă din diaspora și înnoirea patristică.....</i>	123
<i>I.4.3. Conciliul Vatican II și nova et vetera în ecceziologia catolică.</i>	125
<i>I.4.4. Dialogul ecumenic și convergențele euharistice</i>	129
I.5. FUNDAMENTELE PNEVMATOLOGICE ALE ECCEZIOLOGIEI EUHARISTICE	132
<i>I.5.1. Dimensiunea pnevmatologică în textele nou-testamentare despre Biserică și Euharistie.....</i>	133
<i>I.5.2. Epicleza ca paradigmă ecceziologică în tradiția patristică</i>	136
<i>I.5.3. Pnevmatologia euharistică în teologia bizantină.....</i>	141
<i>I.5.4. Consecințele neglijării dimensiunii pnevmatologice în ecceziologia occidentală</i>	143

CAPITOLUL II. ECLEZIOLOGIA EUHARISTICĂ ÎN GÂNDIREA LUI NIKOLAI AFANASIEV.....	148
<u>II.1. CONTEXTUL TEOLOGIC ȘI BIOGRAFIC AL OPEREI LUI NIKOLAI AFANASIEV</u>	148
<u>II.1.1. Repere biografice</u>	148
<u>II.1.2. Diaspora rusă și tensiunea între tradiție și înnoire. Influențele intelectuale.....</u>	153
<u>II.1.3. Opere principale și evoluția gândirii teologice</u>	159
<u>II.1.4. Poziționarea în contextul teologiei ortodoxe contemporane</u>	162
<u>II.2. CRITICA ECLEZIOLOGIEI UNIVERSALISTE ȘI FORMULAREA ECLEZIOLOGIEI EUHARISTICE.....</u>	165
<u>II.2.1. Tipologia ecleziologiilor: universalistă versus euharistică ...</u>	165
<u>II.2.2. Critica modelului ierarhic-juridic</u>	168
<u>II.2.3. Recuperarea modelului ignatian</u>	170
<u>II.2.4. Argumentarea biblică și patristică.....</u>	172
<u>II.3. CONCEPTUL DE „ECCLESIA LOCALIS” ȘI PLENITUDINEA BISERICII ÎN ADUNAREA EUHARISTICĂ.....</u>	174
<u>II.3.1. Definirea și delimitarea conceptului de Biserică locală.....</u>	175
<u>II.3.2. Adunarea euharistică ca manifestare a Bisericii în plenitudinea sa.....</u>	176
<u>II.3.3. Episcopul ca proestos al adunării euharistice</u>	179
<u>II.3.4. Relația dintre Bisericile locale în comuniunea euharistică ..</u>	180
<u>II.4. PRINCIPIUL PRIORITĂȚII IUBIRII ASUPRA DREPTULUI ÎN VIAȚA BISERICII.....</u>	181
<u>II.4.1. Critica juridicizării ecleziale.....</u>	182
<u>II.4.2. Agape ca principiu constitutiv al comuniunii ecleziale</u>	183
<u>II.4.3. Autoritatea în Biserică: slujire versus putere</u>	184
<u>II.4.4. Implicații pentru structurile canonice ale Bisericii.....</u>	185
<u>II.5. SLUJIREA EPISCOPALĂ DIN PERSPECTIVA ECLEZIOLOGIEI EUHARISTICE</u>	186
<u>II.5.1. Episcopul ca icoană a lui Hristos în adunarea euharistică... </u>	187
<u>II.5.2. Succesiunea apostolică și dimensiunea ei euharistică</u>	189
<u>II.5.3. Raportul dintre episcop, prezbiteriu și poporul lui Dumnezeu</u>	190
<u>II.5.4. Sinodalitatea din perspectiva ecleziologiei euharistice</u>	193
<u>II.6. LIMITELE ȘI CONTRIBUȚIILE ECLEZIOLOGIEI LUI AFANASIEV</u>	195
<u>II.6.1. Tensiunea nerezolvată între local și universal</u>	195
<u>II.6.2. Problema primatului în absența unei structuri universale ...</u>	197

<i>II.6.3. Originalitatea redescoperirii dimensiunii euharistice a Bisericii</i>	199
<i>II.6.4. Receptarea și impactul în teologia ulterioară</i>	201

CAPITOLUL III. ECLEZIOLOGIA COMUNIUNII ÎN GÂNDIREA LUI JEAN-MARIE ROGER TILLARD 206

III.1. PARCURSUL TEOLOGIC ȘI CONTEXTUL ECUMENIC AL ACTIVITĂȚII LUI JEAN-MARIE ROGER TILLARD	206
<i>III.1.1. Formarea teologică dominicană și influențele tomiste</i>	206
<i>III.1.2. Activitatea în cadrul mișcării ecumenice</i>	208
<i>III.1.3. Evoluția gândirii teologice și opere principale</i>	210
<i>III.1.4. Receptarea operei în contextul teologiei catolice post-conciliare</i>	212
III.2. DIMENSIUNEA TRINITARĂ A COMUNIUNII ECLEZIALE	215
<i>III.2.1. Biserica ca icoană a comuniunii trinitare</i>	215
<i>III.2.2. Analogia între Treime și Biserică: posibilități și limite</i>	217
<i>III.2.3. Diversitatea în unitate: principiu trinitar aplicat Bisericii</i>	219
<i>III.2.4. Implicații pentru înțelegerea structurilor de autoritate</i>	221
III.3. DE LA EVENIMENTUL EUHARISTIC LA BISERICA-KOINONIA	223
<i>III.3.1. Inversarea paradigmatică: „Euharistia face Biserica”</i>	223
<i>III.3.2. Fundamentul hristo-pnevmatic al koinoniei</i>	227
<i>III.3.3. Euharistia ca actualizare sacramentală a comuniunii</i>	233
<i>III.3.4. Consecințe pentru slujirea ierarhică</i>	234
III.4. ECCLESIA DE ECCLESIIS: TENSIUNEA LOCAL-UNIVERSAL	237
<i>III.4.1. Biserica locală: plenitudine și reciprocitate</i>	238
<i>III.4.2. „In quibus et ex quibus”: formula comuniunii ecleziale</i>	241
<i>III.4.3. Tensiunea creatoare între local și universal</i>	242
<i>III.4.4. Colegialitatea episcopală ca expresie a comuniunii Bisericilor</i>	244
III.5. PRIMAT ȘI SINODALITATE ÎN SLUJBA COMUNIUNII	245
<i>III.5.1. Reinterpretarea primatului în contextul comuniunii Bisericilor</i>	246
<i>III.5.2. Critica centralizării romano-catolice</i>	248
<i>III.5.3. Sinodalitatea ca expresie a naturii comunionale a Bisericii</i>	251
<i>III.5.4. Complementaritatea dintre primat și sinodalitate</i>	253
III.6. ECUMENISMUL COMUNIUNII	255

<i>III.6.1. Impactul asupra dialogului catolic-ortodox.....</i>	256
<i>III.6.2. Receptarea ecumenică a conceptului de „diversitate reconciliată”</i>	257
<i>III.6.3. Influența în documentele ecumenice.....</i>	258
<i>III.6.4. Limitele modelului comuniunii în context ecumenic.....</i>	260

CAPITOLUL IV. ANALIZĂ COMPARATIVĂ A ECLEZIOLOGIEI EUHARISTICE LA NIKOLAI AFANASIEV ȘI JEAN-MARIE ROGER

TILLARD..... 264

<i>IV.1. CONVERGENȚE FUNDAMENTALE ÎN VIZIUNEA EUHARISTICĂ A BISERICII</i>	264
<i>IV.1.1. Centralitatea Euharistiei în constituirea Bisericii</i>	264
<i>IV.1.2. Biserica locală ca manifestare deplină a Bisericii lui Hristos</i>	267
<i>IV.1.3. Slujirea episcopală în context euharistic</i>	270
<i>IV.1.4. Ecleziologia comuniunii ca alternativă la modelele juridice</i>	273
<i>IV.2. DIVERGENȚE METODOLOGICE ȘI CONCEPTUALE</i>	275
<i>IV.2.1. Contribuțiile distinctive ale lui Nikolai Afanasiev</i>	276
<i>IV.2.2. Contribuțiile distinctive ale lui Jean-Marie Roger Tillard</i>	278
<i>IV.2.3. Abordări metodologice distincte.....</i>	279
<i>IV.2.4. Impactul contextelor confesionale</i>	281
<i>IV.3. PERSPECTIVELE DIFERITE ASUPRA RAPORTULUI DINTRE LOCAL ȘI UNIVERSAL</i>	283
<i>IV.3.1. Radicalismul local al lui Afanasiev versus echilibrul lui Tillard</i>	283
<i>IV.3.2. Problema „priorității ontologice”</i>	286
<i>IV.3.3. Comuniunea Bisericilor: modele divergente</i>	287
<i>IV.3.4. Consecințe pentru înțelegerea unității Bisericii</i>	289
<i>IV.4. ABORDĂRI DISTINCTE ALE PRIMATULUI ȘI SINODALITĂȚII</i>	290
<i>IV.4.1. Problema primatului în ecleziologia lui Afanasiev.....</i>	291
<i>IV.4.2. Reinterpretarea primatului în ecleziologia lui Tillard</i>	292
<i>IV.4.3. Concepții despre sinodalitate</i>	293
<i>IV.4.4. Consecințe pentru dialogul ecumenic.....</i>	295
<i>IV.5. IMPLICAȚIILE ECUMENICE ALE CELOR DOUĂ ECLEZIOLOGII.....</i>	296
<i>IV.5.1. Potențialul ecumenic al ecleziologiei euharistice.....</i>	296
<i>IV.5.2. Limitele ecumenice ale modelului lui Afanasiev.....</i>	297
<i>IV.5.3. Deschiderile ecumenice ale modelului lui Tillard</i>	298
<i>IV.5.4. Complementaritatea celor două viziuni.....</i>	299

CAPITOLUL V. ECLEZIOLOGIA PĂRINTELUI DUMITRU STĂNILOAE:

REPERE FUNDAMENTALE 301

V.1. DUMITRU STĂNILOAE: PARCURS BIOGRAFIC ȘI MATRICE TEOLOGICĂ	301
<i>V.1.1. Formarea intelectuală între Răsărit și Apus (1903-1946).....</i>	301
<i>V.1.2. Maturizarea teologică și opera de traducător (1946-1958) ..</i>	305
<i>V.1.3. Experiența crucii și transfigurarea suferinței (1958-1963)....</i>	309
<i>V.1.4. Deschiderea ecumenică și sinteza matură (1964-1993)</i>	311
V.2. FUNDAMENTELE TRINITARE ALE ECLEZIOLOGIEI PĂRINTELUI DUMITRU STĂNILOAE	314
<i>V.2.1. Biserica - icoană a Sfintei Treimi</i>	314
<i>V.2.2. Perihoreza trinitară ca model al comuniunii ecleziale.....</i>	318
<i>V.2.3. Unitatea și diversitatea în Sfânta Treime și în Biserică</i>	323
<i>V.2.4. Implicații pentru înțelegerea structurilor ecleziale</i>	326
V.3. RAPORTUL DINTRE HRISTOLOGIE, PNEVMATOLOGIE ȘI ECLEZIOLOGIE	329
<i>V.3.1. Biserica ca Trup al lui Hristos extins în umanitate.....</i>	329
<i>V.3.2. Duhul Sfânt și actualizarea prezenței lui Hristos în Biserică</i>	332
<i>V.3.3. Echilibrul hristologic-pnevmatologic.....</i>	335
<i>V.3.4. Critica reduționismelor</i>	338
V.4. DIMENSIUNEA EUHARISTICĂ A BISERICII ÎN TEOLOGIA PĂRINTELUI STĂNILOAE	342
<i>V.4.1. Euharistia ca Sfântă Taină a Bisericii.....</i>	342
<i>V.4.2. Comuniunea cu Hristos și în Hristos prin Euharistie</i>	345
<i>V.4.3. Dimensiunea cosmică a Euharistiei</i>	349
<i>V.4.4. Raportul dintre Euharistie și celelalte Taine</i>	352
V.5. SOBORNICITATEA CA MANIFESTARE A COMUNIUNII ÎN HRISTOS ȘI ÎN DUHUL SFÂNT	354
<i>V.5.1. Conceptul de sobornicitate în teologia lui Părintelui Dumitru Stăniloae</i>	355
<i>V.5.2. Dimensiunea verticală și orizontală a sobornicității.....</i>	357
<i>V.5.3. Sobornicitatea ca principiu de structurare.....</i>	360
<i>V.5.4. Raportul dintre sobornicitate și autoritate</i>	362
V.6. TENSIUNEA CREATOARE DINTRE LOCAL ȘI UNIVERSAL.....	365
<i>V.6.1. Parohia și episcopia ca realități euharistice.....</i>	365
<i>V.6.2. Comuniunea Bisericilor locale</i>	367
<i>V.6.3. Autocefalia și unitatea Bisericii Ortodoxe</i>	369

<i>V.6.4. Deschideri către înțelegerea primatului</i>	370
V.7. SPECIFICUL SINTEZEI PĂRINTELUI STĂNILOAE	372
<i>V.7.1. Integrarea dimensiunii ascetice și mistice</i>	373
<i>V.7.2. Personalismul ontologic și implicațiile ecleziologice</i>	375
<i>V.7.3. Dinamismul Tradiției vii</i>	376

**CAPITOLUL VI. EVALUAREA CRITICĂ A ECLEZIOLOGIEI EUHARISTICE
A LUI NIKOLAI AFANASIEV ȘI JEAN-MARIE ROGER TILLARD, DIN
PERSPECTIVA PĂRINTELUI DUMITRU STĂNILOAE 379**

VI.1. CRITERIILE TEOLOGICE ALE EVALUĂRII	379
<i>VI.1.1. Necesitatea stabilirii criteriilor clare</i>	379
<i>VI.1.2. Fundamentarea trinitară a ecleziologiei</i>	381
<i>VI.1.3. Echilibrul hristologic-pnevmatologic</i>	383
<i>VI.1.4. Integrarea dimensiunii ascetice și mistice</i>	385
<i>VI.1.5. Fidelitatea față de tradiția patristică</i>	387
<i>VI.1.6. Aplicarea integrată a criteriilor</i>	388
VI.2. APRECIEREA CONTRIBUȚIILOR POZITIVE ALE LUI AFANASIEV ȘI TILLARD	390
<i>VI.2.1. Recunoașterea meritelor fundamentale</i>	390
<i>VI.2.2. Redescoperirea centralității Euharistiei</i>	391
<i>VI.2.3. Depășirea modelelor juridice</i>	393
<i>VI.2.4. Revalorizarea Bisericii locale</i>	394
<i>VI.2.5. Deschiderea comunională</i>	395
VI.3. CRITICA TENDINTELOR REDUCȚIONISTE ÎN ECLEZIOLOGIA EUHARISTICĂ	397
<i>VI.3.1. Evaluarea generală a limitelor</i>	397
<i>VI.3.2. Limitele perspectivei lui Afanasiev</i>	399
<i>VI.3.3. Insuficiența fundamentării trinitare</i>	401
<i>VI.3.4. Tensiuni în ecleziologia lui Tillard</i>	403
<i>VI.3.5. Riscul sacramentalismului</i>	405
VI.4. NECESITATEA INTEGRĂRII DIMENSIUNII ASCETICE ȘI ESHATOLOGICE	407
<i>VI.4.1. Euharistie și asceză: complementaritate necesară</i>	407
<i>VI.4.2. Dimensiunea eshatologică a Bisericii</i>	409
<i>VI.4.3. Sfințenie și theosis ca finalitate eclezială</i>	410
VI.5. ROLUL SFINTEI TRADIȚII ÎN ARTICULAREA ECLEZIOLOGIEI	413
<i>VI.5.1. Dimensiunea constitutivă și hermeneutică a Tradiției</i>	413
<i>VI.5.2. Critica selectivității și problema dezvoltării doctrine</i>	415
<i>VI.5.3. Receptarea creatoare și perspectiva constructivă</i>	417

<u>VI.6. DEPĂȘIREA TENSIUNII LOCAL-UNIVERSAL PRIN SOBORNICITATE</u>	<u>419</u>
<u>VI.6.1. Tensiunea local-universal în eclesiologia contemporană...</u>	<u>419</u>
<u>VI.6.2. Sobornicitatea ca principiu integrator</u>	<u>420</u>
<u>VI.6.3. Complementaritatea perspectivelor</u>	<u>421</u>
<u>VI.6.4. Sinodalitate și primat în lumina sobornicității</u>	<u>422</u>
<u>VI.6.5. Implicații ecumenice</u>	<u>424</u>
<u>VI.7. FUNDAMENTUL ANTROPOLOGIC AL ECLEZIOLOGIEI</u>	<u>425</u>
<u>VI.7.1. Antropologia teologică a Părintelui Dumitru Stăniloae</u>	<u>426</u>
<u>VI.7.2. Interdependența antropologie-eceziologie</u>	<u>429</u>
<u>VI.7.3. Personalismul comunitar</u>	<u>431</u>
<u>VI.7.4. Antropologia euharistică.....</u>	<u>433</u>
<u>VI.7.5. Implicații pentru comuniunea eclezială.....</u>	<u>436</u>
<u>CONCLUZII</u>	<u>439</u>
<u>BIBLIOGRAFIE</u>	<u>452</u>

Rezumatul tezei

1. Contextul – Problema cercetată

Secolul al XX-lea a produs în ecleziologie o mutație comparabilă cu marile clarificări dogmatice ale Sinoadelor Ecumenice. Ceea ce creștinii primelor veacuri trăiau ca evidență – legătura organică dintre săvârșirea Euharistiei și nașterea comunității ecleziale – fusese treptat umbrit de stratificări istorice succesive. Teologia medievală occidentală, mobilizată în elaborarea unui vocabular precis pentru a exprima transsubstanțierea în fața provocărilor eretice, a operat fără să-și dea seama o separare între învățătura despre Euharistie și cea despre Biserică. Taina a devenit obiect de analiză logică, iar ecleziologia s-a juridicizat progresiv sub presiunea conflictelor cu puterea civilă. Acest proces, observat cu luciditate de Henri de Lubac în celebrul său *Corpus Mysticum*, a inversat paradoxal chiar terminologia: expresia „corpus mysticum”, care în epoca patristică desemna Euharistia însăși, a migrat către Biserică, în timp ce „corpus verum” a trecut de la adunarea eclezială la Trupul sacramental. Inversiunea nu era doar semantică, ci ea semnala o schimbare profundă în însăși percepția raportului dintre cele două realități.

În paralel, teologia răsăriteană traversa propria criză, pe care Georges Florovsky o va numi „pseudomorfoză” sau „captivitate occidentală”. Forma exterioară a vocabularului patristic a supraviețuit în manualele dogmatice ale secolelor XVII-XIX, dar conținutul său original fusese înlocuit cu scheme conceptuale

importate din scolastica latină. Macarie Bulgakov, ale cărui tratate au format generații de teologi ruși și români, aborda Biserica în capitolul despre mântuire, ca societate în care se realizează mântuirea, Euharistia apărând mult mai târziu, între mijloacele harului. Schema era de fapt străină duhului liturgic răsăritean, pentru care epicleza rostită „peste noi și peste aceste Daruri” unește într-un singur act transformator prefacerea pâinii și a vinului și constituirea poporului ca Trup eclezial al lui Hristos.

Prăbușirea lumii vechi după 1917 a forțat gândirea ortodoxă să-și reexamineze temeiurile. Emigrația rusă, răspândită în Occident, s-a confruntat cu o situație fără precedent: jurisdicții paralele și conflictuale, comunități izolate și demoralizate, o Biserică fragmentată care își căuta identitatea în afara structurilor care o definiseră secole de-a rândul. Institutul *Saint-Serge* din Paris a devenit laboratorul în care această căutare a căpătat formă teologică. Acolo, în tensiunea dintre nostalgia după o Rusie care nu mai exista și provocarea modernității occidentale, s-a cristalizat întrebarea care va anima întreaga reflecție eclezială contemporană: ***ce este, în esență, Biserica?*** Nu ce structuri o organizează, nu ce formule dogmatice o definesc, ci ***ce o face să existe ca realitate vie, prezentă în istorie?***

Răspunsul pe care teologii de la *Saint-Serge* l-au articulat treptat privea tocmai spre ceea ce fusese uitat: spre Liturghie, spre adunarea euharistică, spre momentul în care poporul se strânge în jurul Sfântului Potir. Aici, în actul sacramental însuși și nu în structurile administrative care îl înconjoară, se află principiul constitutiv al

Bisericii. Formula condensată a lui Nikolai Afanasiev – „unde este Euharistia, acolo este Biserica” – nu era o simplă teză academică, ci răspunsul la drama existențială a diasporei: adunarea care celebrează euharistic nu este o filială lipsită de plenitudine, ci manifestarea integrală a Trupului lui Hristos.

Aproape simultan, în spațiul catolic se desfășura o mișcare de reînnoire care va pregăti transformările Conciliului Vatican II. Romano Guardini inaugura la *Maria Laach* o nouă sensibilitate liturgică: Liturgia înceta să mai fie una dintre activitățile Bisericii pentru a deveni actualizarea permanentă a naturii sale. Odo Casel aprofunda această intuiție prin teologia misterului, arătând că în celebrarea sacramentală nu avem o simplă comemorare psihologică, ci o participare reală la unicul mister pascal. Teologii *ressourcement* – De Lubac, Daniélou, Congar – redescopereau în Părinții greci o gândire eclezială care nu fusese niciodată formulată explicit, tocmai pentru că era trăită ca evidență în practica liturgică. Ceea ce scolastica separase în capitole distincte, patristica menținuse unit în experiența doxologică.

Această convergență între mișcări de reînnoire aparent independente – liturgică în spațiul benedictin german, patristică în cercurile *ressourcement*, euharistică în diaspora rusă – nu poate fi explicată doar prin influențe intelectuale reciproce. Ea indică spre o lucrare mai adâncă a Duhului Sfânt care, în momentele critice ale istoriei, readuce la suprafața conștiinței ecleziale adevăruri temporar acoperite. Redescoperirea dimensiunii euharistice a Bisericii în

secolul al XX-lea face parte din această categorie de clarificări providențiale care, fără a adăuga ceva la tezaurul Revelației, elucidează aspecte rămase în umbră.

Lucrarea de față s-a născut din observația acestei apropieri, dar și din tensiunea persistentă între teoria teologică și practica eclezială. Mărturisim în fiecare Sfântă Liturghie Biserica „una, sfântă, sobornicească și apostolească”, dar experiența cotidiană ne confruntă cu fragmentarea confesională și cu imposibilitatea împărtășirii comune. Euharistia, menită să fie manifestarea supremă a unității în Hristos, a căpătat paradoxal statutul de semn al separării noastre. Acest scandal teologic, identificat ca atare de gândirea ortodoxă contemporană, reclamă nu doar deplângeri pioase, ci clarificări conceptuale care să deschidă căi de depășire.

Problema centrală pe care o abordează studiul nostru vizează tocmai înțelegerea modului în care Euharistia și Biserica se raportează una la cealaltă. Nu este vorba despre o întrebare periferică, ci despre cheia interpretativă pentru înțelegerea ființei ecleziale. Răspunsul pe care îl dăm acestei întrebări determină felul în care concepem raportul dintre local și universal, dintre primatul ierarhic și sinodalitatea conciliară, dintre unitatea dogmatică și diversitatea legitimă a tradițiilor particulare. Tensiunile care au fracturat creștinătatea de-a lungul secolelor își au adesea rădăcina în înțelegeri diferite ale acestui raport fundamental.

2. Scopul și întrebarea principală

Lucrarea urmărește să clarifice dacă sistemele ecleziale dezvoltate de doi teologi majori ai secolului al XX-lea – ortodoxul Nikolai Afanasiev și catolicul Jean-Marie Roger Tillard – dezvăluie o consonanță interioară ce ar putea fi valorificată ecumenic, fără a cădea în irenism superficial sau în armonizări forțate. Această întrebare nu este pur speculativă. Dacă se poate demonstra că redescoperirea naturii euharistice a Bisericii transcende granițele confesionale, atunci înțelegerea euharistică a ființei ecleziale oferă nu doar un teren comun pentru conversație, ci un temei teologic real pentru apropierea dintre tradiții.

Răspunsul la această întrebare presupune o grilă evaluativă care să nu aparțină exclusiv uneia dintre tradițiile examinate. Aici intervine rolul central al teologiei Părintelui Dumitru Stăniloae în arhitectura demersului. Gândirea teologului român nu funcționează ca un simplu al treilea punct de vedere adăugat celorlalte două, ci ca instanță hermeneutică, capabilă să identifice atât zonele de apropiere autentică, cât și limitele structurale ale construcțiilor examinate. Această capacitate derivă din specificul sintezei sale, care îmbină profunzimea ancorării patristice cu deschiderea către problematica contemporană, rigoarea dogmatică cu sensibilitatea duhovnicească, fidelitatea față de Tradiție cu creativitatea în reformularea ei pentru prezent.

Scopul demersului nu se limitează însă la constatarea asemănarilor sau deosebirilor. Lucrarea vizează articularea unei perspective integratoare care să valorifice contribuțiile durabile ale

celor doi teologi, corectând totodată unilateralitățile lor inevitabile. Această sinteză nu urmărește să producă o învățătură eclezială nouă, ca și cum tradițiile existente ar fi insuficiente, ci să identifice cum pot intuițiile valoroase, dezvoltate în contexte confesionale diferite, să se îmbogățească reciproc în slujba unității pe care Însuși Hristos a cerut-o pentru ucenicii Săi.

Întrebarea principală poate fi formulată astfel: în ce măsură apropierea dintre gândirea lui Afanasiev și cea a lui Tillard indică redescoperirea unor realități ecleziale fundamentale, comune creștinismului de dinaintea marilor schisme, și cum poate sinteza Părintelui Stăniloae să faciliteze integrarea acestor intuiții într-o perspectivă capabilă să răspundă provocărilor ecumenice actuale?

3. Obiective și ipoteze

Demersul operează cu o ipoteză centrală: deși aparținând unor contexte confesionale distincte și purtând accente teologice specifice, construcțiile ecleziologice elaborate de Nikolai Afanasiev și Jean-Marie Roger Tillard dezvăluie o apropiere fundamentală care, evaluată prin gândirea Părintelui Dumitru Stăniloae, generează elementele unei perspective integratoare. Această perspectivă nu este doar un construct academic, ci posedă capacitatea reală de a răspunde provocărilor ecumenice actuale și de a înnoi înțelegerea unității Bisericii.

Verificarea acestei ipoteze necesită atingerea mai multor obiective complementare. Primul privește reconstituirea contextuală

a sistemelor ecleziale studiate. Orice teologie poartă amprenta împrejurărilor în care s-a născut, iar ignorarea acestui fapt conduce la lecturi anacronice sau deformate. Afanasiev își elaborează înțelegerea euharistică a Bisericii în atmosfera Institutului *Saint-Serge*, unde exilul rusesc întâlnește efervescenta intelectuală occidentală. Experiența dureroasă a fragmentării jurisdicționale – cu comunități aparținând aceleiași tradiții care se excomunicau reciproc – a catalizat căutarea unui principiu eclezial care să transcendă disputele canonice. Tillard își dezvoltă teologia în contextul reînnoirii conciliare și al participării directe la dialogurile ecumenice multilaterale și bilaterale. Experiența acestor dialoguri i-a revelat că unitatea vizibilă necesită nu doar ajustări diplomatice, ci o regândire radicală a modului în care conceptualizăm relația dintre identitate și alteritate eclezială. Părintele Stăniloae traversează contextul poate cel mai dramatic: persecuția comunistă cu închisoarea și marginalizarea, urmată de redeschiderea treptată către dialog. Traducerea *Filocaliei* în anii cei mai întunecați ai regimului totalitar devine act de rezistență duhovnicească și totodată descoperire a unei tradiții care depășește granițele confesionale.

Al doilea obiectiv vizează analiza sistematică a structurilor de gândire ale celor doi teologi. Nu este suficient să inventariem teme și concepte, ci trebuie să identificăm perspectiva care organizează întreaga construcție, conferindu-i coerență internă. La Afanasiev, această perspectivă se articulează în jurul unei mutații ontologice decisive: trecerea de la categoria posesiei la cea a ființării în raport cu

Euharistia. Biserica nu „are” Euharistie ca pe unul dintre atributele sale, ci „este” în și prin Euharistie. Această înțelegere restructurează întreaga gândire eclezială, transformând adunarea locală din parte a unui întreg administrativ în manifestare plenară a Trupului lui Hristos. La Tillard, conceptul de *koinonia* funcționează ca principiu organizator care permite depășirea falselor opoziții între local și universal sau între unitate și diversitate. Formula „Biserică de Biserici” nu desemnează o federație sau o confederație, ci o realitate în care unitatea și pluralitatea se constituie reciproc, după modelul perihoretic al comuniunii trinitare.

Al treilea obiectiv constă în elaborarea criteriilor teologice prin care pot fi evaluate ecleziologiile contemporane. Aceste criterii nu sunt impuse din exterior, ci derivă din sinteza Părintelui Stăniloae și din Tradiția vie a Bisericii pe care o actualizează. Ancorarea trinitară solidă constituie primul astfel de criteriu: o gândire eclezială care nu înrădăcinează realitatea Bisericii în viața Sfintei Treimi rămâne superficială, oricât de ingenioase ar fi construcțiile sale conceptuale. Echilibrul hristo-pnevmatologic formează al doilea criteriu: atât absolutizarea dimensiunii hristologice (care transformă Biserica într-o simplă prelungire a Întrupării), cât și cea a dimensiunii pnevmatologice (care o dizolvă în spontaneitate harismatică) trădează complexitatea tainei ecleziale. Integrarea dimensiunii ascetice în perspectiva sacramentală constituie al treilea criteriu: o gândire exclusiv euharistică, care ignoră pregătirea lăuntrică și efortul personal de sfințire, riscă sacramentalismul exterior. Fidelitatea

creatoare față de Tradiție și conștiința eshatologică completează această grilă evaluativă.

Al patrulea obiectiv, metodologic și transversal, urmărește demonstrarea faptului că teologia ortodoxă românească, în special prin contribuția Părintelui Stăniloae, oferă o sinteză integrală care depășește unilateralitățile identificate în ecleziologiile examinate. Conceptul de „sobornicitate deschisă” apare aici ca paradigmă capabilă să armonizeze tensiunea local-universal, afirmând simultan autonomia și interdependența, unitatea și diversitatea în viața Bisericii, fără a o sacrifica pe una în favoarea celeilalte.

4. Metodologia

Provocarea metodologică a studiului constă în articularea unor perspective născute în contexte confesionale radical diferite într-o conversație teologică coerentă. Nu este suficient să juxtapunem trei discursuri paralele – trebuie să le facem să dialogheze autentic, păstrând specificul fiecăruia, dar descoperind planurile pe care se întâlnesc.

Primul palier metodologic îl constituie **analiza contextuală**. Vladimir Lossky observa că „a distinge nu înseamnă întotdeauna a separa și nici a opune”. Această remarcă orientează modul în care reconstituim matricea istorică a fiecărei teologii. Nu sunt căutate determinisme sociologice care să explice exhaustiv emergența ideilor, ci se urmărește felul în care presiunea istorică devine catalizator pentru intuiții teologice transformatoare. La toți cei trei

teologi studiați, contextul dificil generează nu repliere defensivă, ci deschidere creatoare. Afanasiev descoperă în criza jurisdicțională cheia eclezialității euharistice - tocmai pentru că structurile canonice eșuaseră, el caută principiul constitutiv al Bisericii dincolo de ele. Tillard transformă impasul ecumenic în oportunitate pentru o înțelegere a Bisericii centrată pe comuniune - tocmai pentru că abordările convenționale nu produceau rezultate, el regândește însăși categoria de unitate eclezială. Părintele Stăniloae convertește izolarea forțată în aprofundare contemplativă care se deschide spre universalitate – tocmai pentru că nu putea participa la dialogurile internaționale, el elaborează o sinteză care anticipează problemele pe care acestea le vor aborda.

Al doilea palier metodologic constă în **analiza structurală** a sistemelor teologice. Georges Florovsky avertiza că „prima problemă cu care teologul contemporan trebuie să se lupte este cea a perspectivei”. Această remarcă ghidează efortul nostru de a identifica, dincolo de suprafața tematică, principiul organizator al fiecărei gândiri. La Afanasiev, distincția între ceea ce el numește „ecleziologie euharistică” și „ecleziologie universalistă” nu reprezintă doar o clasificare academică, ci angajează întreaga înțelegere a ființei Bisericii. Cea dintâi vede în fiecare adunare euharistică manifestarea deplină a realității ecleziale, cea de-a doua, concepe Biserica ca organism unic din care comunitățile locale sunt părți subordonate. La Tillard, conceptul de *koinonia* funcționează ca și cheie hermeneutică pentru întreaga construcție: comuniunea nu

este un atribut al Bisericii, ci însăși modul ei de a fi. Biserica este comuniune între oameni pentru că participă la comuniunea trinitară care constituie viața lui Dumnezeu Însuși. La Părintele Stăniloae, dimensiunile dogmatică, duhovnicească și liturgică conlucrează organic într-o progresie care nu este doar logică, ci mistagogică: pornește de la revelația și cunoașterea Preasfintei Treimi, trece prin Întrupare și opera soteriologică a lui Hristos, pentru a culmina cu îndumnezeirea omului în Biserică.

Al treilea palier îl constituie **hermeneutica comparativă**. Paul Ricoeur a conturat o formă de „empatie hermeneutică” – nu în sens psihologic, ci ca disponibilitate de a pătrunde în orizontul de sens al celuilalt pentru a-l înțelege mai întâi în termenii săi proprii, înainte de a-l evalua din propria perspectiva. Această abordare este aplicată printr-o dublă mișcare: prima, de apropiere empatică, pentru a surprinde coerența interioară a fiecărei construcții; a doua, de distanțare critică, pentru a identifica convergențele și dificultățile reale. Când Afanasiev afirmă că nici măcar nu există Biserică universală, iar Tillard vorbește despre aceasta ca prezentă în fiecare Biserică locală, nu avem neapărat o contradicție. Pentru teologul rus, „universal” înseamnă o abstracție administrativă care ignoră concretețea euharistică. Pentru dominican, termenul desemnează misterul comuniunii care transcende și întemeiază localul. Amândoi resping modelul piramidal în care localul derivă din universal prin fragmentare, dar articulează alternativa în registre diferite. Hermeneutica noastră urmărește să descopere complementaritatea

acestor perspective aparent opuse, distingând între diferențele terminologice (când realități similare sunt exprimate prin termeni diferiți), diferențele de accent (care nu sunt neapărat contradictorii) și divergențele reale care par ireductibile.

Al patrulea palier metodologic constă în **evaluarea critică** prin criteriile derivate din gândirea Părintelui Stăniloae. Aceste criterii nu sunt aplicate mecanic, ca o grilă exterioară impusă sistemelor examinate, ci funcționează ca principii hermeneutice care permit identificarea modului în care fiecare teolog contribuie la înțelegerea Tainei Bisericii: ancorarea trinitară, echilibrul hristo-pnevmatologic, integrarea liturgicului și asceticului, fidelitatea creatoare față de Tradiție. Este astfel evaluată capacitatea fiecărei construcții ecleziologice de a satisface aceste exigențe, identificând atât contribuțiile durabile, cât și limitele structurale.

Sursele demersului cuprind în mod prioritar textele publicate ale celor trei autori. Pentru Afanasiev, opera fundamentală rămâne *Biserica Duhului Sfânt*, publicată postum în 1971, completată de articolele și studiile elaborate de-a lungul a patru decenii de activitate teologică. Valorificăm traduceri recente care au făcut accesibil publicului anglofon și francofon corpusul său de lucrări, precum și volumele colective publicate în spațiul rusesc care adună texte până de curând inaccesibile. Pentru Tillard, analizăm trilogia sa eclezială – *L'Eucharistie, Pâque de l'Église, Église d'Églises* și *L'Église locale* – precum și numeroasele studii dedicate primatului, sinodalității și dialogului catolic-ortodox. Pentru Părintele Stăniloae, am utilizat

Teologia Dogmatică Ortodoxă în cele trei volume, completată de studiile ecleziale și ecumenice din revistele teologice românești și de alte lucrări de spiritualitate.

5. Structura tezei

Parcursul argumentativ al lucrării urmează o logică ascendentă și integratoare, pornind de la temeiurile scripturistice și patristice, traversând analiza critică a sistemelor contemporane, pentru a culmina cu sinteza evaluativă oferită de perspectiva Părintelui Stăniloae.

Primul capitol stabilește ancorarea întregului demers în fundamentele biblice și patristice ale înțelegerii euharistice a Bisericii. Exegeza pericopei din *1 Corinteni* 10, 16-17 dezvăluie complexitatea semantică a termenului *koinonia*, care desemnează simultan împărtășirea cu Trupul și Sângele lui Hristos și participarea ontologică la realitatea hristică. Credinciosul nu doar primește ceva de la Hristos, ci intră într-o legătură de ființă cu El. Formula paulină „cei mulți” (*hoi polloi*) articulează paradoxul euharistic: diversitatea membrilor descoperă în participarea la unica Pâine sursa unei coeziuni care nu anulează particularitățile, ci le transfigurează în unitate organică. Capitolul urmărește apoi dezvoltarea patristică a acestei intuiții. Sfântul Ignatie al Antiohiei formulează pentru prima dată legătura constitutivă între prezența episcopului și realitatea eclezială, însă afirmația sa trebuie înțeleasă sacramental, nu administrativ: episcopul face vizibilă prezența lui Hristos tocmai prin

prezidarea sinaxei euharistice. Sfântul Irineu de Lyon demonstrează că realismul euharistic devine argument împotriva dualismului gnostic, iar Sfântul Ciprian al Cartaginei explorează implicațiile pentru structurile ecleziale concrete. Sintezele bizantine ale Sfântului Maxim Mărturisitorul și Sfântului Nicolae Cabasila văd în Sfânta Liturghie actualizarea continuă a întregii iconomii a mântuirii.

Al doilea capitol analizează gândirea eclezială a protoprezbiterului Nikolai Afanasiev. Formula condensată – „unde este adunarea euharistică, acolo Hristos sălășluiește, și acolo este Biserica lui Dumnezeu în Hristos” – recuperează sensul patristic original al termenului ἐκκλησία, diferit de sensul administrativ-juridic pe care l-a dobândit în dezvoltările ulterioare. Adunarea euharistică (*evkharističeskoe sobranie*) nu este parte dintr-o realitate mai vastă, ci manifestarea deplină a Bisericii oriunde poporul se strânge legitim pentru Sfânta Liturghie. Capitolul examinează apoi critica pe care teologul rus o aduce modelului ierarhic-juridic. Mutația ontologică operată de transformarea constantiniană a înlocuit principiile Împărăției lui Dumnezeu cu cele ale imperiului pământesc. Dreptul roman a pătruns în structura eclezială, creând o stare străină Harului. Episcopul a devenit administrator teritorial, preoții – funcționari cu jurisdicție delegată, credincioșii – supuși canonic, Euharistia – serviciu religios oferit de instituție. Incompatibilitatea profundă dintre har și drept constituie piatra de temelie a argumentației lui Afanasiev: harul creează libertate și comuniune personală, dreptul stabilește constrângere și raporturi funcționale.

Capitolul se încheie cu analiza propunerii sale privind primatul: formula Sfântului Ignatie despre Roma, „cea care prezidează în iubire” (προκαθήμενη τῆς ἀγάπης), deschide perspectiva unei autorități care prezidează nu prin jurisdicție, ci prin mărturie.

Capitolul al treilea prezintă înțelegerea eclezială a lui Jean-Marie Roger Tillard, centrată pe comuniune. Formula „Biserică de Biserici” depășește interpretarea federativă sau confederativă pentru a exprima o realitate în care unitatea și multiplicitatea coexistă constitutiv. Biserica este, în esența ei, comuniune – iar aceasta își are rădăcinile în însăși viața trinitară, participând la realitatea veșnică a tainei lui Dumnezeu. Comuniunea Persoanelor Sfintei Treimi nu furnizează doar un exemplu de imitat, ci constituie sursa, originea și locul unde se întemeiază comuniunea fraternă dintre credincioși și dintre Biserici. Catolicitatea primește în gândirea lui Tillard o redefinire substanțială: adunarea devine *catolică* tocmai prin caracterul ei local. În fiecare Biserică locală converg elemente aparent contradictorii, iar tocmai această armonizare actualizează plinătatea. Nu extensiunea geografică face o Biserică *catolică*, ci faptul că în ea se găsește integralitatea darurilor mântuirii. Capitolul analizează apoi conceptul de perihoreză eclezială prin care dominicanul transpune în viața Bisericii dinamica treimică: precum în Sfânta Treime fiecare Persoană deține integral ființa dumnezeiască, tot astfel fiecare Biserică locală posedă integral natura eclezială. Modelul perihoretic conduce la o înțelegere dinamică a autorității episcopale: credința pe care episcopul o păstrează este în

el credința Bisericii locale, aflată în comuniune cu toate Bisericile din istorie.

În **al patrulea capitol** analizăm comparativ cele două sisteme ecleziale, scoțând în evidență zonele de apropiere și de divergență. Consonanța majoră constă în refuzul de a trata Euharistia ca pe una dintre Tainele Bisericii. Ambii teologi o recunosc drept realitatea care generează însăși existența eclezială, transformând intuiția lui Henri de Lubac despre reciprocitatea tainică dintre Biserică și Euharistie în principiu hermeneutic de bază. Afanasiev introduce conceptul de „adunare euharistică” pentru a recupera sensul original al termenului *ἐκκλησία*, în timp ce Tillard urmărește modul în care poporul nu doar săvârșește Euharistia, ci devine însăși realitatea pe care o celebrează. Divergențele privind primatul reflectă diferențe confesionale adânci. Pentru teologul rus, orice formă de primat juridic reprezintă o trădare a idealului euharistic original. Prioritatea în iubire, pe care o atribuie Romei în primul mileniu, desemnează capacitatea unei Biserici locale de a oferi o mărturie deosebit de limpede, pe care celelalte Biserici rămân libere să o primească sau nu. Tillard întreprinde o operație mai subtilă, separând straturile istorice pentru a redescoperi esența autentică: distincția între scaun (*sedes*) și ocupantul său (*sedens*) permite afirmarea că autoritatea episcopului Romei derivă din semnificația eclezială unică a Bisericii pe care o păstorește, întemeiată martiologic prin Sfinții Apostoli Petru și Pavel.

Capitolul al cincilea prezintă gândirea eclezială a Părintelui Dumitru Stăniloae, a cărui sinteză oferă criteriile evaluative pentru

sistemele examinate anterior. Pentru teologul ortodox român, Biserica nu este o asociere umană, ci icoana vie a Sfintei Treimi în istoria mântuirii. *Sobornicitatea* reprezintă modul în care Biserica actualizează în propria existență viața trinitară – nu prin simpla însumare a părților sau printr-o centralizare administrativă, ci ca realitate în care fiecare adunare locală poartă în sine întreaga Biserică fără să-și piardă specificul. Această „unitate de comuniune” diferă atât de uniformitatea impusă de la centru, cât și de fragmentarea federalistă. Conceptul de „sobornicitate deschisă” exprimă conștiința că formulările dogmatice, oricât de precise ar fi, nu epuizează adevărul revelat. Duhul sobornicesc presupune un pluralism legitim: recunoașterea că același adevăr poate fi trăit și exprimat în registre diferite și deschidere față de cel care nu posedă aceeași largă înțelegere teologică. Tradiția este realitate vie, pătrunsă de prezența Sfântului Duh care actualizează neîncetat tezaurul revelației fără a-i altera esența. În această lumină, sistemul dogmatic se deschide permanent către viața, spiritualitatea și experiența Bisericii.

Capitolul al șaselea evaluează construcțiile lui Afanasiev și Tillard prin prisma gândirii teologice a Părintelui Stăniloae. Absența unei antropologii teologice robuste apare ca deficit major comun. La Afanasiev, referințele trinitare apar sporadic, fără dezvoltare sistematică. Analogia sa – precum fiecare Persoană dumnezeiască conține plinătatea ființei, tot astfel fiecare Biserică locală conține plenitudinea Bisericii – rămâne exterioară, lipsind dezvoltarea modului în care viața trinitară întemeiază efectiv comuniunea

eclezială. Tillard manifestă conștiința mai acută a necesității acestei întemeieri, dar aplicarea eclezială concretă rămâne insuficientă. Concentrarea exclusivă pe momentul sacramental ignoră complexitatea vieții duhovnicești. Preocupat de dimensiunea comunitară a Euharistiei, Afanasiev nu dezvoltă tema pregătirii lăuntrice prin care credinciosul devine capabil să conlucreze cu Harul. Tradiția filocalică despre „simțurile duhovnicești”, disciplina ascetică prin care sufletul se deschide progresiv către realitățile divine, nu își găsește loc în sistemul său. Absența perspectivei eshatologice constituie o altă limită semnificativă. În gândirea Părintelui Stăniloae, Biserica funcționează ca arvună a Împărăției, ce conține deja realitatea viitoare, dar nu o epuizează. Această tensiune între prezența sacramentală și așteptarea Parusiei modelează întreaga existență eclezială. Conceptul de *homo eucharisticus* pe care îl propune teologul român oferă alternativa integratoare: omul nu devine preot al creației prin gesturi rituale, ci intrând el însuși, ca jertfă vie, în dinamica euharistică.

6. Rezultate și contribuții originale

Studiul validează teza centrală: sistemele ecleziale dezvoltate de Nikolai Afanasiev și Jean-Marie Roger Tillard, deși elaborate în medii confesionale distincte, dezvăluie o apropiere interioară semnificativă. Evaluată prin prisma sintezei teologice a Părintelui Dumitru Stăniloae, această convergență permite articularea unei perspective integrate despre Biserica care se naște continuu din săvârșirea Sfintei Euharistii. Apropierea atestă redescoperirea unei

realități ecleziale primare care a rămas vie în inima Tradiției, dar care fusese progresiv obscurată de sedimentări juridice și instituționale. Întâlnirea independentă a unui teolog ortodox rus din diaspora cu un teolog catolic post-conciliar în aceeași intuiție constitutivă semnalează o lucrare a Duhului Sfânt care readuce la izvoare conștiința eclezială.

Contribuția distinctivă a demersului constă în comparația sistematică între cei doi teologi care, deși amplu studiați individual, nu au fost confrunțați până acum într-o astfel de analiză. Identificarea consonanțelor și divergențelor, a tensiunilor interne din fiecare sistem și a complementarităților dintre ele permite o interpretare critică matură. Analiza a relevat patru zone majore de contact care transformă parametrii dezbaterii teologice contemporane. Prima și cea mai radicală privește statutul ontologic al Euharistiei în constituirea Bisericii: ambii teologi depășesc funcționalismul sacramental tradițional, refuzând să trateze Euharistia ca pe una dintre Tainele Bisericii. Pentru ei, ea reprezintă izvorul însuși din care se naște realitatea eclezială. A doua apropiere relevă plenitudinea ontologică a Bisericii locale: recuperarea distincției patristice între καθολικός (plenitudine calitativă) și οἰκουμένη (extensie geografică) permite ieșirea din opoziția local-versus-universal. Faptul că această redescoperire se întâmplă simultan într-un sistem ortodox și unul catolic demonstrează caracterul non-conjunctural al intuiției. A treia apropiere privește reconceptualizarea autorității episcopale: ambii teologi depășesc atât clericalizarea, cât și democratizarea, propunând

o înțelegere a slujirii episcopale întemeiată pe prezidarea euharistică. Critica modelelor juridice în favoarea *koinoniei* constituie a patra zonă de contact: diagnosticul pe care ambii îl formulează asupra transformării Bisericii în *societas perfecta* are în vedere o deviere de la natura ei tainică, dincolo de excesele administrative corectabile.

Demersul demonstrează că evaluarea gândirilor euharistice despre Biserică presupune neapărat temeiul antropologic. Creată după chipul Preasfintei Treimi și chemată la comuniune prin participarea la viața dumnezeiască, persoana umană mediază ontologic raportul dintre particularitate și catolicitate. Fără înțelegerea persoanei ca ființă intrinsec comunională, care nu preexistă relației pentru a intra ulterior în comuniune, ci se constituie tocmai prin și în relație, tensiunea dintre local și universal rămâne o aporie insolubilă la nivel teoretic și o sursă permanentă de conflict la nivel practic. Individualismul modern, care concepe persoana ca individ autonom și autosuficient, generează inevitabil congregaționalism eclezial. La extrema opusă, colectivismul antropologic produce instituționalism depersonalizant. Perspectiva personalistă evită simultan aceste capcane prin recunoașterea că unicitatea fiecărei persoane și vocația sa spre comuniune nu sunt realități opuse, ci două aspecte inseparabile ale aceleiași ontologii.

Articularea sobornicității deschise ca paradigmă integratoare constituie o contribuție aparte a studiului. Conceptul propus de Părintele Stăniloae depășește aporiile nerezolvate ale sistemelor examinate, revelând modul autentic de existență eclezială, întemeiat

trinitar și actualizat pnevmatic. Simultaneitatea ontologică a dimensiunilor locală și universală – nici succesiune temporală, nici raport parte-întreg – devine astfel inteligibilă. Fiecare adunare euharistică posedă plenitudinea eclezială tocmai prin deschiderea sa către toate celelalte comunități și către adevărul sobornicesc integral, nu prin izolare sau autonomie. Perihoreza divină oferă modelul ontologic original care funcționează ca temei real al posibilității comuniunii ecleziale, nu ca analogie sau imitație exterioară. Părintele Stăniloae arată că comuniunea trinitară nu este un ideal moral sau un model abstract de perfecțiune, ci realitatea ontologică în care Biserica participă efectiv prin har. Distincția devine definitorie: nu imităm Sfânta Treime, ci participăm la viața Ei prin energiile necreate.

Demersul propune o complementaritate dinamică în locul unei sinteze premature. Recunoașterea faptului că tensiunea dintre autonomia locală și exigențele comuniunii universale reflectă mai degrabă o polaritate constitutivă a vieții ecleziale, decât o problemă ce așteaptă soluție definitivă, permite asumarea complexității fără capitulare în fața relativismului sau sincretismului. Studiul nu oferă rețete simple pentru diviziunile Bisericilor, ci operează o reorientare a întrebărilor puse. Tranziția de la „cine are autoritatea?” la „unde se manifestă Biserica?” și de la „cum se legitimează structurile?” la „cum slujesc ele comuniunea euharistică?” reconfigurează dificultățile practice într-un orizont teologic mai fidel Tradiției apostolice și mai deschis spre înnoirea adusă de Duhul Sfânt.

Integrarea organică a dimensiunii ascetice în înțelegerea euharistică reprezintă o contribuție corectivă față de sistemele examinate. Rugăciunea neîncetată și experiența isihastă nu se opun participării liturgice comunitare, ci o pregătesc și o prelungesc. Liturghia interioară și Liturghia euharistică formează o singură respirație a vieții în Hristos. Această perspectivă corectează atât sacramentalismul exterior care marginalizează asceza, cât și spiritualismul individualist care relativizează Euharistia. Țelul ultim – îndumnezeirea – unește toate dimensiunile existenței ecleziale: dogmatică, liturgică, ascetică și misionară.

7. Concluzii generale

Studiul confirmă că sistemele ecleziale dezvoltate de Nikolai Afanasiev și Jean-Marie Roger Tillard, deși elaborate în contexte confesionale distincte, dezvăluie o consonanță interioară ce poate fi integrată într-o perspectivă cuprinzătoare prin sinteza teologică a Părintelui Dumitru Stăniloae. Această apropiere nu rezultă din influențe reciproce directe sau din coordonare explicită, ci din redescoperirea independentă a acelorași intuiții patristice despre legătura organică dintre Euharistie și Biserică. Faptul că această redescoperire convergentă survine într-o epocă marcată simultan de secularizare intensă și de aspirație ecumenică autentică semnalează o lucrare discretă a Duhului Sfânt care readuce la suprafața conștiinței ecleziale adevăruri temporar umbrite de stratificările istorice ale neînțelegerilor și orgoliilor confesionale.

Consonanța identificată nu trebuie însă absolutizată sau transformată în argument pentru un irenism superficial. Demersul identifică în ambele sisteme limite structurale semnificative. Concentrarea lui Afanasiev pe adunarea euharistică locală îl împiedică să articuleze comuniunea universală fără a intra în tensiune cu propriile premise. Când fiecare adunare posedă plenitudinea eclezială în mod autonom, comuniunea dintre adunări riscă să devină relație exterioară. Selectivitatea sa patristică, privilegiind aproape exclusiv primele trei secole, denotă o idealizare a Bisericii primare ce ignoră dezvoltările ulterioare legitime. Absența unei antropologii integrate și marginalizarea dimensiunii pnevmatologice constituie alte lacune. La Tillard, tensiunile dintre gândirea comunională proclamată teoretic și structurile centralizate moștenite arată dificultatea reconcilierii paradigmatelor incompatibile. Sinceritatea sa intelectuală îl face să recunoască problema, dar echilibrarea pe care o propune lasă tensiunile nerezolvate. Deficitul comun și cel mai grav constă în marginalizarea îndumnezeirii ca țel ultim al vieții ecleziale. Pentru Tradiția patristică, actualizată magistral de Părintele Stăniloae, scopul final al întregii iconomii divine rămâne participarea ontologică la viața dumnezeiască – *theosis*. Când această orientare lipsește, Euharistia riscă să fie redusă fie la un moment comunitar privilegiat, fie la o realitate pur doctrinară, pierzându-și caracterul integral transformator.

Sinteza teologică a Părintelui Stăniloae oferă resursele conceptuale pentru depășirea acestor limite. Sobornicitatea deschisă

depășește aporiile nerezolvate, revelând modul autentic de existență eclezială. Nu este vorba despre un compromis între localismul lui Afanasiev și universalismul lui Tillard, ci despre un principiu teologic care întemeiază trinitar simultaneitatea ontologică a celor două dimensiuni. Fiecare adunare euharistică posedă plenitudinea eclezială tocmai prin deschiderea către toate celelalte comunități și către adevărul sobornicesc integral. Aplicarea practică a acestui principiu transformă înțelegerea sinodalității și primatului: sinodalitatea desemnează manifestarea vizibilă a modului în care Biserica există ca organism viu în Duhul Sfânt, iar primatul redevine slujire a unității în cadrul egalității ontologice a tuturor episcopilor.

Dialogul ecumenic contemporan confirmă indirect valabilitatea acestei sinteze. Documentele de la Lima, München, Ravenna, Chieti și Alexandria conturează progresiv o înțelegere comună a raportului dintre primat și sinodalitate ca realități interdependente, complementare și inseparabile. Participarea directă a Părintelui Stăniloae la elaborarea Documentului de la München și ecourile gândirii sale în teologia lui Tillard atestă actualitatea perspectivei sale integratoare.

Studiul lasă deschise probleme pe care onestitatea intelectuală cere să le recunoaștem. Articularea concretă a structurilor de comuniune între Bisericile locale într-o perspectivă consecvent euharistică rămâne nerealizată. Nici Afanasiev, cu a sa respingere radicală a oricăror mecanisme formale, nici Tillard, cu propunerea sa de primat reinterpretat, nu oferă soluții deplin satisfăcătoare pentru

gestionarea conflictelor reale care apar când comuniunea se rupe. Criza contemporană din Ortodoxia răsăriteană, cu ruptura dintre Moscova și Constantinopol și absența instrumentelor de arbitraj, ilustrează dureros prețul unei coerențe teologice fără traducere instituțională viabilă. Statutul teologic al Bisericilor separate ridică întrebări nerezolvate: dacă fiecare adunare euharistică autentică este pe deplin Biserică, cum mai poate fi înțeleasă ruptura comuniunii canonice? Noțiunea de „comuniune imperfectă” oferă o soluție pragmatică, dar nu rezolvă tensiunea teologică. Statutul parohiei moderne, în care marea majoritate a creștinilor participă la viața sacramentală în comunități ce celebrează fără prezența directă a episcopului, solicită o reflecție asupra modului în care episcop și preoți actualizează împreună prezența lui Hristos.

Direcțiile viitoare includ aprofundarea dimensiunii pnevmatologice a gândirii euharistice despre Biserică – o teologie a epiclezei aplicată atât la prefacerea Darurilor, cât și la constituirea structurilor de comuniune ar putea articula mai nuanțat raportul dintre har și formă. Integrarea dimensiunii eshatologice ar păstra caracterul deschis dinamic al structurilor ecleziale, prevenind atât rigidizarea instituțională, cât și utopismul harismatic. Aplicarea perspectivei euharistice la provocările concrete ale prezentului – criza ucraineană în Ortodoxie, procesul sinodal în Catholicism, acordurile de recunoaștere reciprocă – solicită studii de caz care să demonstreze viabilitatea gândirii euharistice despre Biserică dincolo de consistența sa teoretică.

Relevanța demersului depășește interesul strict academic. În fața crizelor ecleziale contemporane, necesitatea unei gândiri robuste despre Biserică – întemeiată trinitar, integrată ascetic, deschisă eshatologic – devine acută. Sinteza Părintelui Stăniloae dovedește că Tradiția patristică oferă resurse conceptuale suficiente pentru răspunsurile necesare, fără a cădea nici în tentația importurilor necritice de categorii străine, nici în nostalgia formelor istorice depășite. Drumul spre unitatea vizibilă a Bisericii trece prin asumarea tensiunilor constitutive ale existenței ecleziale și prin cultivarea acelei sobornicități deschise care recunoaște în celălalt nu amenințarea propriei identități, ci provocarea spre o plenitudine mai deplină.